

TIJORAT HUJJATLARI TILIDA UMUMISTE'MOL LEKSIKANING QO'LLANILISHI

Kamola HATAMOVA

O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti 1-bosqich doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada tijorat hujjatlari tilida umumiste'mol leksikaning qo'llanishi tadqiq etilgan. Tijorat hujjatlari tilida umumiste'mol leksika, leksikaning boshqa turlariga qaraganda ancha faol qo'llaniladi. Bu tijorat hujjatlari tilining barcha uchun tushunarli bo'lishini ta'minlaydi. Shu bilan birgalikda umumiste'moldagi barcha so'zlar ham tijorat hujjatlari tilida qo'llanavermaydi. Bu kabi holatlarning mavjudligi maqolaning dolzarbligini oshiradi.

Kalit so'zlar

Leksika, oferta, umumiste'mol so'zlar, axborot-konsalting, tijorat hujjatlari.

O'zbek tili leksikasi shu tilda gaplashuvchi kishilar tomonidan bir xilda qo'llanmaydi. Ayrim so'z keng jamoatchilik tilida qo'llansa, ba'zilar esa ma'lum hududda yashovchi yoki ma'lum kasb-hunar bilan shug'ullanuvchi kishilar nutqida ishlatiladi. Shunga ko'ra o'zbek tilidagi so'zlar ikki guruhga ajratiladi:

- 1. Ishlatilish doirasi chegaralanmagan leksika.*
- 2. Ishlatilish doirasi chegaralangan leksika.*

O'zbek tili lug'at tarkibining asosiy qismini ishlatilish doirasi chegaralanmagan leksika tashkil etadi.

O'zbek tilida gaplashuvchi barcha kishilar tilida qo'llanadigan so'zlar ishlatilish doirasi chegaralanmagan leksika deyiladi. Ishlatilish doirasi chegaralanmagan leksikadan yashash joyi, kasbi, hunari, jinsi, madaniy saviyasidan qat'iy nazar barcha o'zbek millatiga mansub kishilar foydalanadi, shunga ko'ra ular umumiste'moldagi so'zlar deb ham yuritiladi. Umumiste'moldagi so'zlarning ma'nosi hammaga tushunarli bo'ladi. Bu so'zlar ijtimoiy

hayotning barcha sohalariga, barcha soʻz turkumlariga oid boʻladi.⁶⁹ Umumisteʼmoldagi soʻzlarning koʻp qismini umumturkiy soʻzlar va oʻzbekcha soʻzlar tashkil etadi. Bunday soʻzlar oʻzbek tili lugʻat tarkibini asosini tashkil etadi. Tijorat hujjatlari tilida ham umumisteʼmoldagi soʻzlar keng qoʻllaniladi. Mantiqan olib qaraganda ham tijorat hujjatlari tili leksik jihatdan oʻta ixtisoslashuvi togʻri boʻlmaydi. Tijorat hujjatlari tili mazmunan xilaxilligi sababli ham uning leksik ixtisoslashuvi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish oldisotdi jarayonlarida tomonlarga turli leksik qiyinchiliklar tugʻdirishi mumkin. Unga faqat mutaxassislargina emas millatning barcha qatlami birdek tushunishga oson boʻlishi kerak. Shu sababdan ham tijorat hujjatlari tili keng ommaning idrok imkoniyatlarini hisobga olishi kerak. Shu jihatdan ham tijorat hujjatlari tilida umumisteʼmoldagi leksikaning salmogʻi yuqori boʻlishi tabiiy zaruratdir. Ahamiyat qilinsa tijorat hujjatlari tili matnida umumisteʼmoldagi soʻzlarda oʻziga xos xususiyati ularni soʻz turkumlari boʻyicha tahlil etilganda ot, sifat, olmosh, feʼl faol qoʻllanilishi yaqqol koʻzga tashlanadi.⁷⁰

Tijorat hujjatlari tili matnida ot soʻz turkumining faolligi haqida alohida toʻxtalib oʻtish joiz. Buni tijorat hujjatlarining har bir matnida ham koʻrish mumkin.

Masalan:

“MOTIVATED GENERATION” MCHJ bundan buyon “Ijrochi” deb yuritiladi, ustav asosida harakat qiluvchi deriktor Sodiq Ahunov M.S axborot-konsalting xizmatlari toʻgʻrisidagi ushbu Ofertani eʼlon qiladi.

Matndagi *ijrochi, ustav, deriktor, axborot-konsalting, xizmat, oferta* kabi soʻzlar ot soʻz turkumiga mansubdir. Tijorat hujjatlari tili matni gʻalz va jimjimador soʻzlardan foydalanishdan yiroqdir. Asossan barcha uchun tushunarli boʻlgan hamda emotsional-ekspressivlik xususiyatini yoʻqotgan soʻzlardan foydalaniladi. Bu esa oʻz navbatida tijorat hujjatlari tilining aniq, loʻnda tushunarli boʻlishini taʼminlaydi. Tijorat hujjatlari tili matnida sifat soʻz turkumi alohida ahamiyat kasb etadi. Shoabdurahmov Shning “Hozirgi oʻzbek

⁶⁹ <https://genderi.org/muallifdan.html?page=63>

⁷⁰ Koʻchimov Sh., Qonun tili leksikasi.-Bookmany print Toshkent: 2022.-B. 12

adabiy tili” kitobida o‘zbek tili gramatikasida sifatlar ma’nosiga ko‘ra to‘qqizta asosiy guruhga ajratiladi.⁷¹

Shu guruhlardan quyidagilari tijorat hujjatlari tili matnida deyarli qo‘llanilmaydi:

1. Inson xarakteriga xos xususiyatlarni ifodalovchi sifatlar:

Soda, mehribon, oqko‘ngil, rahmdil, mug‘ombir kabilar.

2. Ison holatini ifodalovchi sifatlar:

Ma’yus, xushchaxxax, xursand, g‘amgin, xayolchan kabilar.

3. Shakl ko‘rinish bildiruvchi sifatlar:

Novcha, uzun, pakana, oriq, semiz, baqaloq, do‘mboq kabilar.

4. Maza-ta’im bildiruvchi sifatlar:

Shirin, achchiq, sho‘r, nordon, bemaza kabilar.

Tijorat hujjatlari tilida bunday sifatlarning qo‘llanmasligining obe’ktiv sababi bor. Sifat so‘z turkumiga emotsionallik kuchli bunday xususiyat tijorat hujjatlari tilidagi neytralikka putur yetqazadi. Shuningdek sifatlar insonning ayrim xususiyatlarini inson bilan bog‘liq predmet voqea-hodislarning belgisini ifodalydi. Shu sababdan ham tijorat hujjatlari tili matnida uslubiy jihatdan neytral bo‘lgan: *majburuy, jismoniy, ruhiy, aqliy, qonuniy, obe’ktiv, g‘ayriqonuniy* kabi sifatlar keng qo‘llaniladi. Shu bilan birgalikda tijorat hujjatlari tili umuiste’ moldagi barcha fe’l so‘z turkumiga oid so‘zlarni qabul qilavermaydi. Masalan: *hiringlamoq, irshaymoq, ming‘illamoq, kulimsiramoq* kabi. Bu kabi so‘zalarda emotsional-ekspressivlik yuqori bo‘lganligi uchun tijorat hujjatlari tili lingvistikasiga xos emas. Shu bilan bir qatorda tijorat hujjatlari tili matnida fe’lning birinchi va ikkinchi hakli shaxs-son qo‘shimchalari bilan yasalgan qismi ham qo‘llanilmaydi. *Bor, tur, kel, ol, o‘tir, yur, suril* kabi.

⁷¹ Shoabdurahmonov Sh., Asqarova m., Hojiyev A., Rasulov A., Rasulov I., Doniyorov X. Hozirgi o‘zbek addabiy tili.- Toshkent: O‘qituvchi, 1980. -B. 202

Buning o'rniga uslubiy jihatdan rasmiy uslubga xoslangan shakli keng qo'llaniladi.

Masalan: *ayblamoq, da'vo qilmoq, qaytarmoq, javobgar bo'lmoq, belgilamoq, chora ko'rmoq, almashtirmoq* kabi

Shuningdek yordamchi so'z turkumlaridan *va, hamda, bilan, ammo, lekin, biroq, yoki, yohud* bog'lovchilari, *faqat, hatto* yuklamalari; *haqiqatan, asosan* modal so'zlari keng qo'llaniladi.

Undov va ta'kid so'zlar ko'proq so'zlashuv uslubiga xos bo'lganligi uchun tijorat hujjatlari tilining qat'iylilik, rasmiylik prinsiplariga to'g'ri kelmaydi.

Xulosa qilib aytganda tijorat hujjatlari tilida umumiste'moldagi so'zlarning faqat rasmiylik, neytrallik, xolislik prinsiplariga to'g'ri keladigalarigina olinadi. Negaki tijorat hujjatlari tili uslubiy jihatdan rasmiy uslubning ko'pgina xususiyatlarini o'zida mujassam etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhiddinova X. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qtuvchi.
2. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах. –Москва, 1987.
3. Ko'chimov S.N.O'zbekiston Respublikasi qonunlarinig tili Toshkent, 1997
4. Ko'chimov Sh.N. Huquqiy normalarni o'zbek tilida ifodalashning ilmiy-nazariy muommolari. Toshkent, 2004.